

ԱՇԽԱՏԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

(Պրոֆ. Դր. Կ. Հելտի)

I

Աշխատելու արուեստը բոլոր արուեստներից ամենազգեսաւորն է, որովհետեւ, եթէ մարդ ուղիղ մտքով այդ հասկանալ կարողանայ, այն ժամանակ միւս բոլոր գիտութիւններն անսահման կերպով կդիւրանան: Չնայած դրան, համեմատական չափով շատ քչերը ուղիղ աշխատել գիտեն և այդ այն ժամանակ, երբ «աշխատանքի» և «աշխատաւորների» մասին աւելի քան երբէք խօսուում է: Յատկապէս այդ արուեստի տարածումն ու անուր խիստ կերպով աչքի չէ ընկնում, այլ ընդհակառակը, աւելի շուտ բոլորը ծգտում են որքան հնարաւոր է քիչ աշխատել կեանքի մեջ, իսկ սորա մնացած միւս մասը հանգստութեան նուիրել:

Արդ, ուրեմն, աշխատանք և հանգիստ—իրար հակապատկեր են և միմեանց ջնշում են: Ամենից առաջ քննութեան արժանին այս է, որովհետեւ աշխատանքը լոկ գովելը, որի հաւար իւրաքանչիւր ոք պատրաստ է, աշխատելու ցանկութիւն չէ զարթեցնում: Եւ քանի որ աշխատելու մէջ չկամութիւնը իբրեւ մի տարածուած չարիք,—իրեւ մի հիւանդութիւն կմնայ ներկայ ժողովրդեան համար, և իւրաքանչիւր ոք աւելի շուտ քան կարելի է տեսականապէս գոված իրը դործականապէս ծեռք բերել կաշխատէ, սոցիալական դրութեան որեւէ բարելաւման մասին խօսք լինել չի կարող: Այդ իրօք կատարեալապէս անըժշկելի կմնար, եթէ դոքա հակադիր իրեր լինէին:

Բայց մարդկային ամեն մի սիրտ հանգստութեան է կա-

բօսուում: Ամենաչնչին արարածն ու հոգով աղքատը ճանաչում է այդ կարիքը և բարձրաթուիչ հոգին անդուլ աշխատանք չէ փնտրում: Նոյն իսկ մարդու երեակայութիւնը սպառնայ երջանիկ կեանքի համար ուրիշ ոչ մի յարմար խօսք չէ գտել քան «յաւիտենական հանգիստը»: Եթէ աշխատելը կարեւոր է և հանգիստը նորա հակադիրն է, այն ժամանակ «ճակատիդ քրտինքով պէտք է քո հասցն ուտես» իսկապէս մի դառն անէծք է և երկիրս կատարելապէս արտասուների հովիտ: Որովհետև մարդկային ցեղի մէջ շատ քչերը կարող են միշտ «մարդուն արժանի» կեանք վարել, և սոքա, որոնց իսկապէս այդ անէծքը վերաբերում է, նորանով են կատարում, որ նոքա իրենց նմաններին աշխատել են ստիպում և աշխատանքի ստրկութեան մէջ պահում: Եւ իրօք այդ հայեացքն են ունեցել հին աշխարհի զիտնականները: Կոպիտ, յուսահատ աշխատելու ստրկութիւնը շատերից միայն մէկին է միշտ տալիս ըստ ամենայնի կրթութեամբ ազատ քաղաքացու կեանք վարել, մինչդեռ ժողովուրդները մեր դարում ունին մի մեծ հասարակապետութիւն, որին ղեկավարում է մինչև իսկ քրիստոնեայ հոգեւորականութիւնը աւետարանը ձեռքին, այն միտքը պաշտպանելու, որ մարդկային որոշ ցեղ միւսների համար ժառանգաբար աշխատանքի է դատապարտուած: Գաղաքակրթութիւնը անում է միայն հարստութեան հողի վերայ, հարստութիւնը միայն դրամադլիսի միջոցով, իսկ վերջինս շահադործութեամբ նոցա, որոնք աշխատանքի համար արդար վաստակ չեն ստանում,—ergo անարդարութիւնից: Սոքա նախադասութիւններ են, որոնք քննութեան հիմնական են կազմում: Մենք այդ առղերի յարաբերաբար կամ կատարեալ ճշմարտութիւնը չենք ուզում ցոյց տալ, այլ միայն այսքանը հաստատել՝ եթէ բոլորը ուղիղ աշխատեն, այն ժամանակ այսպէս կոչուած սոցիալական հարցը վճռուած կլինի, և ուրիշ ոչ մի ճանապարհով նա չի լուծուի: Լոկ միայն ճնշմամբ սակայն շատ դժուար, երբեքէ կարող է այդ կատարուել, եթէ նոյն իսկ մի որեւէ ճնշման բոլոր ֆիզիքական միջոցները ձեռքի տակ ունենանք, դարձեալ ոչ մի արդիւնաւոր աշխատանք չի լինիլ:

Ուրեմն, պէտք է մարդկանց մէջ դէպի աշխատանքը սէր զարթեցնել և դորանով մենք «մանկավարժական» իսկական հողի վերայ ենք տեղափոխուում:

Աշխատելու հաճոյքը առաջ կգայ ոչ թէ ուսուցմամբ և կամ օրինակով, այլ խորհրդով և փորձառութեամբ: Իսկ փորձառութիւնը հետեւեալն է ցոյց տալիս իւրաքանչիւր մէկի, որը իւր վերայ փորձել է կամենում:

Ամենից առաջ փնտրած հանգստութիւնը ոչ թէ հոգւոյ և մարմնի կատարեալ կամ կարելիին չափ մեծ անգործութեան մէջ է, այլ ընդհակառակը՝ երկուսի էլ չափաւոր կանոնաւոր գործունէութեան մէջ է դառնում: Մարդու ամբողջ ընդունակութիւնը գործունէութեան է յարմարեցրած և նա դառն կերպով պատժուում է, եթէ այդ փոխել է կամենում: Ճշմարիտ է, նա հանգստութեան դրախտից դուրս է ձգուած, բայց Աստուած նորան աշխատելու պատուէր է տուել հետն էլ դորա համար հարկաւոր սփոփանքը: Այդ պատճառով իսկական հանգստութիւնը առաջ է գալիս միայն գործունէութեան մէջ, մի օրէէ աշխատանքի յաջող ելքը մտքով տեսնելու մէջ, օրէէ ժանր խնդրի լուծման մէջ, մարմնի բնական հանգստութեան ըրպէնեցում, ամենօրուայ քնի մէջ, կերակուր ուտելու ժամանակ և կիրակնօրեայ անփոխարինելի հանգստութեան—օտդիսի մէջ: Գործունէութեան այսպիսի մի հաստատուն, օգտակար և միայն բնական դադարումներով ընդհատուած գրութիւնն է երջանիկը, որը երկրի վերայ միայն գոյութիւն ունի, մարդ արտաքին ուրիշ ոչ մի երջանկութիւն չպէտք է ցանկանայ: Այո, նոյն իսկ կարելի է մի քայլ ևս առաջ գնալ և ասել՝ գործունէութեան բնութիւնից շատ բան չէ կախուած: Իւրաքանչիւր իսկական գործունէութեան, որը լոկ խաղալիք չէ, հետաքրքիր լինելու յաակութիւնն ունի, հէնց որ մարդ լուրջ կերպով նորա մէջ է խորասուզուում, ոչ թէ գործունէութեան եղանակն է երջանիկ դարձնում, այլ գործելու և յաջողութիւն ունենալու ուրախութիւնը: Ամենամեծ դժբաղդութիւնը, որ գոյութիւն ունի, առանց աշխատանքի և առանց սորա պտղի՝ իւր վախճանում կանգնած կեանքն է: Ուստի կայ և պէտք է լինի

իրատւնը աշխատանքի վերայ. սա նոյն իսկ մարդկային բոլոր իրաւունքներից նախնականն է:

Անգործները աշխարհիս վերայ ճշմարիտ դժբախտներն են: Բայց դժբա ասնքան շատ են և աւելի բարձր դասակարգի մէջ քան ստորին, որոնց կարիքը դէպի աշխատանք է մղում, մինչդեռ ուրիշները կեղծ կրթութեան, նախապաշարմունքի և ամենազօրեղ սովորութիւնների շնորհիւ, որոնք որոշ շրջաններում սեպհական աշխատանքը մերժում են, համարեա այդ անլոյս և ժառանգական մեծ դժբաղդութեանն են դատապարտուած: Մենք տեսնում ենք, այո՛, ամեն տարի նոցա ներքին դատարկութիւնը և ծանծրղթը մեր լեռներն ու ամառանոցները տեղափոխուած, որոնցից նոքա իզուր կազդուրումն են սպասում: Դեռ ևս ամբողջ ամառը բաւական է զոնեա իրենց հիւանդութիւնից ծագած անգործութիւնը ֆիզիքական որ և է շանքի շնորհիւ առողջացնելու. դորանից լետոյ պէտք է նոքա ծմեւն ևս անցնեն, և մօտիկ ապագայում հիւանդանոցները,— որոնց համար են համարեա ստեղծել նոքա մեր գեղեցիկ դրամները,— բայց պիտի լինին սմբողջ տարին այդպիսի անհանգիստ մարդկանց համար, որոնք ամեն տեղ հանգստութիւն են փրկւորում և ոչ մի տեղ չեն գտնում,—որովհետեւ նոքա այդ աշխատանքի մէջ չեն փնտրում: «Վեց օր պէտք է դու աշխատես», ոչ պակաս և ոչ աւելի: Մեր ժամանակի շղային հիւանդութիւններից շատերը այս դեղատոմսով պէտք է բրժչկուին, եթէ որ նոքա անգործ ծնողների սերունդի անէծք չեն և ամառանոցային ու խելագարների բժշկներից շատերը նոցա վերայ իրենց փորձերը չեն կատարում: Կեանքն ընդհանրապէս մարդ չպէտք է «ճաշակէ», այլ պէտք է պտղաբեր դարձնէ: Ով այդ չգիտէ, նա արդէն իւր հոգեկան առողջութիւնը կորցրել է, և անկարելի է, որ նա մարմնականն ևս այնքան պահել կարողանայ քան այդ բնական լատկութեանց շնորհիւ և կեանքի ուղիղ եղանակով կարելի կլինի ¹⁾: Մեր

1) Գործունեայ մարդկանցից մէկը՝ Լէվինգստոնն ասում է. «Ճակատի քրտինքը, երբ մարդ Աստուծոյ համար է աշխատում, ամրացնում է ջղերը», և մեր ժամանակի նշանաւոր մի գիտնական,

կեանքը տեւում է 70 կամ շատը 80 տարի և եթէ նա ջանքի և աշխատանքի մէջ է եղել, ապա ուրեմն խիստ օգտակար է եղել: Այդպէս պէտք է հնչէ առածը: Գուցէ այդ էլ նորա սկզբնական իմաստի մէջ է դրուում:

Իսկապէս մենք լաւ ենք դործում, հէնց որ մի նշգրիտ սահման ենք որոշում: Բոլոր աշխատանքները միմեանց նման չեն, կայ և երևութական աշխատանք, այսինքն այնպիսին, որ երեւոյթի վերայ է հիմնուած կամ թէ չէ առերեւոյթ է ձեռքի տակ: Մի մասը այսպէս ասած «կանանց ձեռագործների», որը լոկ միայն զինւորական խաղ է, ինչպէս որ սոքա սկզբում առաջ են եկել, «արուեստներին» վերաբերեալ զբաղմունքների մեծ մասը, որը կայանում է դաշնամուրի անբաւարար և անպտուղ նուազելուն մէջ, որսի և այսպէս ասած «զուարճութիւնների» կարեւոր մի մասը, նոյնպէս և տմենաքիչը սեպհական կարողութեան «տնտեսութիւնը» անգամ չէ պատկանում դորան: Խօհեմ և դործունեայ մարդը պարտաւոր է մի աւելի զոհացուցիչ բան փնտրել ¹⁾:

Հէնց այդ է պատճառը թէ ինչո՞ւ մեքենաների վերայի աշխատանքը, մեքենան և հատ ու կտոր աշխատանքները ընդհանրապէս այդքան քիչ են բաւականութիւն տալիս, և արուեստաւորը կամ երկրագործը աւելի զոհ է քան գործարանի բա-

կցում է դորան, «Մարդ կարող է խղճով հանգիստ լինել հոգւոյ անդադրում աշխատանքի մէջ»: Երկուսն էլ թէև խօսում են իրենց սեպհական աշխատանքից, բայց յայտնապէս սեպհական փորձառութեան հիման վերայ:

¹⁾ Շուաբիայի առանձնայատուկ Ֆլատտիխ քահանան իւր երկրի մի սպայի մասին հետեւեալն է պատմում, որը դքսի համար աննպատակ կօշկակարութեան մէջ իրեն դժբաղդ էր գգում և իւր ցաւի պատճառները չէր ճանաչում: Նա համոզեց սպային նորանով, որ մի փոքրիկ աղջիկ կանչեց և խոստացաւ տալ նորան մի ֆեօրին, եթէ աղջիկը մի ամբողջ օր, արծաթեայ գդալը ձեռքին աթոռի վերայ նստած կմնայ: Ինչպէս որ նա գուշակել էր, կէս ժամ չանցած, ձգեց աղջիկը ձեռքից գդալը և ասաց, որ այդպիսի մի անօգուտ աշխատանք չի կատարի և չէ հաւատում, որ դորա համար անպատճառ կվարձատրուի: Ահա այդ է պատճառը, թէ ինչո՞ւ մարդկանցից շատերը իրենց «աշխատանքի» մէջ ուրախութիւն չեն գտնում: Այդ էլ նոյն օրինակի համար է:

նուորը, որի պատճառով և սօցիալական շարժումներն են առաջ եկել: Այդ բանուորները իրենց աշխատանքի արդիւնքը շատ քիչ են զտնուծ: Մեքենան աշխատում է մարդս միայն նորա ենթադրեալ մի գործիքն է կամ միշտ միմիայն նորա որեւէ պտուտակն է ուղղում, սակայն մի ամբողջ ժամացոյց չէ արտադրում նա, որը արուեստի մի ուրախալի արդասիք, մարդկային ճշմարիտ աշխատանքի մի վաստակ է: Այսպիսի մի մեքենական աշխատանք մեղանչում է մարդկային արժանապատուութեան մասին ունեցած բնական հասկացողութեան դէմ, որն ամենաչնչին իրին յատուկ է, սակայն ճշմարտապէս նորան բաւականութիւն տալ չէ կարողանում:

Այն աշխատաւորներն են, ընդհակառակ, ամենից երջանիկը, որոնք ամբողջովին իրենց աշխատանքի մէջ են խորասուզուում, նորանով բարձրանալ կարողանալու, արուեստագէտները՝ որոնց հոգին ամբողջովին իրենց առարկայով լեցուած է, երբ նոքա նորան ըմբռնում և ներկայացնում են, զիտնականները՝ որոնք բացի իրենց առարկայից ուրիշ բանի համար մի ըսպէ ժամանակ չունին: Այն, նոյն իսկ բոլոր ամուսիններից «օրինակելիները», որոնք միասին մի փոքրիկ գործունէութեան շրջանում, իրենց համար փոքրիկ աշխարհ են ստեղծել:

Դոքա բոլորը—գուցէ անաչառ վերցրած նոյն իսկ անարդար կերպով—ունեն աշխատութեան զգացմունքը, աշխարհին ոչ թէ խաղ՝ այլ ճշմարիտ, օգտակար, հարկաւոր աշխատանք տալու համար և նոցանից շատերը այդպիսի յարատեւ, յոգնեցուցիչ և գուցէ նոյն իսկ ֆիզիքապէս քիչ առողջ գործունէութեան մէջ հասակի ամենաբարձր աստիճանին են հասնում, մինչդեռ քիչ զբաղուած բարձր դասակարգի մարդիկ և նորածեղութիւն սիրող կանայք, մի և նոյն ժամանակ ամենից անօգուտները, սկզբունքով ներկայ դարուս ամենից քիչ աշխատող մարդկային դասակարգն են ներկայացնում և միշտ իրենց առողջութիւնը վերականգնելով են զբաղուած:

Ամենից առաջ, այսօր ինչ որ մեր աշխարհին հարկաւոր է, փորձառութեան և այն մտածողութեան ընդհանրացումն է, որ առանց բացառութեան, բոլոր մարդկանց մարմնական և հո-

դեոր առողջութեան համար կարեւորը — հետեւապէս նոցա երջանկութիւնն — չափաւոր աշխատանքն է:

Սորանից հաստատապէս հետեւում է, որ կոչումով դատարկաբլիկները ոչ թէ մի նախամեծար, «սկանաւոր» դասակարգի են պատկանում, այլ նոցա վերայ պէտք է նայել իրրե հոգեպէս անկատար կամ վատառողջ մարդկանց վերայ, որոնք ուղիղ կենցաղավարութիւնը կորցրել են: Հէնց որ սովորութիւնը, որ ընդհանուր, հաստատուն մի համոզման արտայայտութիւն է, նոցա մէջ յայտնուած կլինի, այդ ժամանակ և միայն այդ ժամանակ աշխարհի համար նոր և լաւ դարեշրջան կսկսուի: Բայց մինչ այդ նորան փնտսում է մէկի անպատշան և միւսի անբաւական աշխատանքը, որոնք երկուստեք պայմանաւորուում են, և դեռ հարց է թէ այդ երկու կողմերից ո՞րն արդարապէս աւելի յժբաղդն է:

Ինչո՞ւ համար են այս մտքերը, հարցնում ենք, որոնք հազարաւոր տարիների փորձառութեան հիմք ունին, որոնց իւրաքանչիւր ոք իւր վերայ ամենայն օր, երբ նա աշխատում կամ չէ աշխատում, փորձել կարող է, և բոլոր կրօններն ու փիլիսոփայութիւնները քարոզում են այնպիսի ձեռով, որ, օրինակ, դեռ ևս հազարաւոր «կնայք» կան, որոնք աստուածաշնչի վերայ մեծ յօս են դնում, յաւիտենական դատաստանը շատ եռանդով պաշտպանում են, բայց խղճի զարմանալի հանգստութեամբ մի օր — աշխատում են և վեց օր իրենց հանգրստութեան նուիրում: Գլխաւորապէս այդ առաջ է դալիս աշխատանքի անարդար բաժանումից և կարգաւորումից, որն անպայման պարզապէս այդ ձեռով բեռը կդառնայ, որով և մենք մեր բնագրի վերնադրին ենք վերադառնում:

Այստեղ միայն մի ճշմարիտ հրահանգ ննարաւոր է այն մարդու դէմ, որը սկզբունքով մի որ և է աշխատանքի կարիքի համոզումն ունի և հատեցեով այն սկսել կը կամենար, եթէ զարմանալի կերպով նորան միշտ մի որեւէ բան չխանդարէր:

(Վերջը միւս անգամ)

ԳԵՐՄ. Թ. ԱՐՏԱՎ. Վ. ՍՄԲԱՅԵԱՆՑ